

El nou paradigma arxivístic i la formació que l'acompanya

Joan Pérez i Ventayol

*Director de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents
Universitat Autònoma de Barcelona*

Aquest text és un extracte de dues conferències que es van impartir a la Universitat de les Illes Balears per part de l'autor del text el 4 d'abril de 2022.

El nou paradigma arxivístic

Quina relació tenim amb els documents, quina vinculació tenim amb els arxius? La relació més evident és la de la recerca històrica, per investigació, per assumptes personals o familiars, per temes funcionals o administratius o per simple curiositat. Per tant, motius diferents i variats. Però encara tenim una relació molt més evident amb els documents, fins a convertir-se en un element molt important -pràcticament essencial- a la nostra vida. Els documents ens acompanyen en tota la nostra trajectòria vital. La nostra existència queda plasmada i lligada als documents; fins i tot quan naixem i quan morim generem documents: la partida de naixement i el registre de defunció. Hi tenim una relació extremadament estreta. La nostra relació diària i quotidiana abasta des del lleure, al món escolar, l'acadèmic, el mèdic,

el laboral, el professional, el familiar, l'habitatge, la gestió del nostre dia a dia... Els documents, a més, canvien el nostre estat, tenen la capacitat de tenir efectes sobre nosaltres: en reconeixen drets i ens obliguen deures. I tot perquè s'ha establert al llarg de la història una relació de confiança de la societat amb aquest artefacte, amb aquest artifici que li diem document. Avui, sense documents, sense dades i sense informació no sabríem sobreviure.

Però l'arxivística, si agafem una definició àmplia, és moltes més coses. És la ciència que estudia i aplica els principis i els procediments metodològics i tècnics per la gestió, la conservació, l'organització, l'accés i la comunicació dels documents d'arxiu en qualsevol suport i forma, des del moment en què són generats, amb l'objectiu de preservar el testimoni dels drets i deures, els interessos, les evidències, la memòria i els recursos d'informació de les persones i les organitzacions. Una definició que ens deixa sense alè però que implica, com veurem, moltes coses.

Barack Obama, 44è president dels Estats Units entre el 2009 i el 2017, també té una relació molt gran amb l'arxivística. Durant el seu mandat, va ser molt conscient de la importància dels arxius en el procés de transparència, rendició de comptes i fiscalització del govern, uns processos d'obertura que milloren la democràcia i la confiança de la ciutadania cap als seus governants. El 28 de novembre de 2011, el president Obama va emetre un Presidential Memorandum (una ordre presidencial d'obligat compliment) titulat Managing Government Records en el qual es diu que quan els documents estan ben gestionats, les agències públiques poden utilitzar-los per avaluar l'impacte dels programes, reduir els esforços redundants, estalviar diners i compartir coneixement dins i entre les organitzacions. D'aquesta manera, una gestió adequada dels documents es converteix, diu, en l'eix vertebrador, en el pal de paller del govern obert. Aquesta declaració va tenir un impacte molt gran.

Amb això es posaven les bases d'un nou paradigma arxivístic que tendeix a veure el tractament documental com un tot, a partir del qual és necessari implementar un únic sistema de gestió documental per a cada organització per esdevenir una acció central en les polítiques de bon govern i transparència. Que sumat a un procés de canvi profund i de transició digital accelerat com el que

estem immersos té grans implicacions a la nostra disciplina, a la nostra professió. Quins nous paradigmes apareixen?

La transparència i l'accés a la informació

Existeixen dues lleis, la 19/2013 (estatal) i la 19/2014 (catalana), de transparència, accés a la informació pública i bon govern que entenen la gestió documental com el fonament tècnic del sistema general d'informació que cal bastir per assolir els objectius de transparència emanats d'aquesta normativa. Però, certament, anem una mica tard en el tema de la transparència. A Suècia, l'any 1766 s'aprova la primera llei de llibertat de premsa, que permetia l'accés públic als documents del Parlament i del Govern. Però el que sí que no canvia és que cal disposar d'informació autèntica, fiable, actualitzada i a l'abast dels ciutadans. Per tant, la implicació dels professionals de l'arxivística aquí és gran: garantir el dret dels ciutadans sobre l'accés a la informació.

La protecció de dades

Ara bé, el nou paradigma arxivístic també ha d'atendre un altre dret bàsic dels ciutadans com és el de protecció de dades personals, i saber respondre a situacions de col·lisió de drets entre la prevalença entre el dret d'accés a la informació i el de la protecció de dades.

Conferències ESAGED-ABADIB

Dilluns, 4 d'abril de 2022

Universitat de les Illes Balears, Palma
*A càrrec de Joan Pérez i Ventayol,
director de l'ESAGED UAB*

11h, Edifici Ramon Llull:

*La formació en arxivística i la inserció
professional: el Màster Oficial en Arxivística i
Gestió de Documents de l'ESAGED*

18h, Edifici de Sa Riera:

*El nou paradigma arxivístic: 20 anys de
l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de
Documents de la UAB*

A més, la nova Llei Orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de Protecció de Dades Personals i Garantia dels Drets Digitals institucionalitza la figura del delegat de protecció de dades, en molts casos assumides per arxivers i arxiveres. Però què podem aportar? El coneixement d'on són les dades, quines són, quin nivell de protecció requereixen, quins documents, quins procediments o quins sistemes d'informació en tenen i, per tant, la certesa que podem garantir de nou drets dels ciutadans.

Administració electrònica, documents electrònics, signatura electrònica i preservació digital

Actualment, les evidències de les activitats de negoci de qualsevol organització, siguin en forma de documents electrònics o de dades, es generen en suport digital i això implica acompanyar els processos de transformació digital a les empreses i administracions. A més, la pandèmia de COVID-19 ha estat un accelerador d'aquesta digitalització. L'ús dels documents electrònics en totes les seves formes, dels expedients electrònics, de les evidències digitals o de les signatures electròniques comporta processos arxivístics clars i normalitzats. I també manejar normativa vinculada al procediment administratiu, a la protecció de dades, a la reutilització de la informació i haver de fer front a nous reptes com la preservació digital, l'obsolescència de formats o la relacions telemàtiques.

La gestió arxivística de dades

Aquesta transformació digital implica, a més, haver de fer un pas més en el tractament d'objectes digitals d'informació, com és el cas de les dades. La quantitat de dades que actualment es genera és immensa, també a les organitzacions. El fenomen de les dades massives està modificant la forma de generar coneixement en moltíssims camps, la presa de decisions, l'economia, les empreses i el sistema d'organització política i social. Però en

la gran majoria de casos les dades estan desestructurades, en diferents formats, disperses, etc. Extreure dades dels documents i dels sistemes d'informació és complicat i complex. Calen dades de qualitat per tendir cap a un model datificat comú. Normalitzar les dades en el moment en què es capturen. Fins i tot pensar com seran les dades abans de crear-les. Saber com descriure, classificar, gestionar i preservar-les és un repte majúscul per a l'arxivística, que s'hi ha d'enfrontar. També calen eines de visualització per generar productes d'informació, que serveixin per prendre decisions a fi de ser més eficaços.

Les xarxes socials i l'arxiu social

Per la seva banda, sempre s'ha considerat l'arxiu com un artefacte de control en mans dels poders i dels governs atès el seu privilegiat domini de la informació sobre la resta de ciutadans. Però es pot haver produït un canvi també en això. La democratització de l'arxiu, ja no vinculat al poder sinó a la ciutadania. La construcció de l'arxiu no per necessitats de control i poder sinó per aportació directa de la ciutadana, per la qual cosa canvien els relats i les històries "oficials". Per exemple, inspirat en la metodologia del col·lectiu nord-americà d'arxivers i tecnòlegs Documenting the Now a fi de deixar constància del moviment #BlackLivesMatter, l'Associació d'Arxivers de Catalunya va iniciar una campanya per preservar la documentació generada a les xarxes socials per part de la ciutadania arran dels atemptats a Barcelona i Cambrils l'agost de 2017. Es va centrar en la captura del hashtag #NoTincPor entre els dies 17 i 28 d'agost, amb un dataset format per més de 50.000 tuits. Es visibilitzava el relat ciutadà.

El mateix va passar amb el Referèndum de l'1 d'octubre de 2017. Es va fer una nova crida perquè els arxius del Principat participessin activament en la captació de fons generats per la ciutadania, per tal de completar la informació produïda a nivell institucional.

La campanya #ArxivemelMoment va permetre preservar 8,5 milions de tuits generats entre el 19 de setembre i el 5 d'octubre. I el mateix passà quan es va donar a conèixer la sentència del "Caso de La Manada" i a Twitter es va iniciar el hashtag #Cuéntalo amb què s'animava a visibilitzar casos d'abusos i agressions a dones. Fruit d'aquesta experiència s'han creat els conceptes de fons documental social o arxiu social, posant a prova les costures dels paràmetres, les funcions i les implicacions tradicionals de l'arxivística.

La gestió de la qualitat a les organitzacions, la gestió per processos i les ISO

El posicionament a les organitzacions és de vital importància per als i les professionals de l'arxivística, que esdevenen figures clau en l'anàlisi dels processos i els procediments de negoci i, sobretot, de les evidències documentals que es generen. I la derivada se situa en la implantació de sistemes de gestió documental vinculats, per exemple, al grup de normes ISO 30300 i 30301. Són normes internacionals que aconseguen una major transparència i una millor optimització dels recursos de les organitzacions. Una correcta gestió documental, a més, facilita la presa de decisions amb rapidesa i de forma efectiva, gràcies a la disponibilitat immediata de la informació.

Drets humans, memòria i reparació

D'altra banda, cal tenir en compte la relació existent entre els arxius, el concepte de memòria i molt especialment la defensa i protecció dels drets humans. Sobretot a països que han viscut transicions polítiques de dictadures a règims democràtics i en els quals les proves documentals han esdevingut elements per a l'assoliment dels principis de veritat i justícia i, per tant, són un suport essencial a les anomenades "polítiques de reparació". Ressitua el tradicional valor testimonial i probatori dels documents i els hi dona

una dimensió plenament democràtica. On queda la formació en aquest nou paradigma? El Màster en Arxivística i Governança de la Informació

L'ESAGED, o l'àmbit d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola FUAB Formació de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha inclòs en el seu programa formatiu un nou Màster en Arxivística i Governança de la Informació que respon, precisament, a la necessitat d'actualitzar els estudis actuals en sintonia amb l'evolució de la professió i de la ciència arxivística en els darrers anys. Adaptar-se a gran part dels desafiaments que implica el nou paradigma arxivístic.

En els seus inicis, ara fa vint anys, els estudis de l'Escola es van basar en vincular l'arxivística amb la gestió documental. Més endavant es va evolucionar cap a la integració amb l'administració electrònica i la transparència; i ara és el torn d'avançar cap a la gestió arxivística de dades, l'anàlisi i gestió de les organitzacions i l'aprofundiment tecnològic. De fet, els professionals de l'arxivística es posicionen cada vegada més a les organitzacions com a agents actius per a la gestió d'informació, entesa com un conjunt de dades, metadades, bases de dades, documents en qualsevol suport, entre d'altres, i treballen cada cop més amb eines tecnològiques. A més, en el context actual, totes les organitzacions, per petites que siguin, s'han vist immerses en la transformació digital. Cal una estructuració adequada de la informació davant l'ús creixent dels documents i de l'administració electrònica en qualsevol tipus d'organització, especialment la privada, veritable espai de creixement laboral per a l'arxivística. Però, al mateix temps, cal mantenir el compromís de l'arxiu amb la societat, la justícia i la memòria històrica. Així doncs, La governança de la informació va més enllà de la tasca merament operativa i ha de contribuir a la garantia dels drets dels ciutadans i tenir implicació social.

Dins aquest procés de creació del nou

Màster la legislació ens acompanya amb la transformació digital de l'àmbit públic. El decret 76/2020, del 4 d'agost, d'Administració digital aprovat per la Generalitat de Catalunya marca un salt qualitatiu en el canvi digital de l'administració catalana i la prestació de serveis públics, que passarà a estar basada en dades. Però sobretot cal destacar el reconeixement en aquest decret fa de la gestió arxivística de les dades com a evidències, com es pot veure al seu articulat (Secció quarta, Gestió arxivística de les dades i dels actius digitals, articles 22 a 26).

Així, aquests nous estudis de Màster incorporen, al costat dels continguts bàsics i de la metodologia arxivística, nous àmbits de coneixement adaptats a totes aquestes necessitats formatives. Com a continguts fonamentals es mantenen els fonaments d'arxiu, és a dir, entendre l'arxivística com una disciplina acadèmica i aplicada a l'estudi científic de la informació, les dades i els documents. Comprendre també el caràcter polièdric dels arxius: administratiu, cultural i social. Hi ha també l'estudi dels fons i dels productors de les institucions històriques públiques i privades, així com l'aproximació dels fons, documents i procediments del sector públic a l'època contemporània, amb el que implica la nova administració digital. També s'ensenyen les bases de l'ordenament jurídic públic i privat aplicable a arxius, documents i dades, així com el règim de responsabilitats.

Evidentment, és manté l'assignatura de classificació com un dels elements bàsics de la gestió documental pública i privada i les estratègies per implantar els sistemes de classificació corporativa. Vinculant la classificació amb els processos de negoci i altres eines arxivístiques, així com amb les polítiques de transparència i accés. I la part de descripció i recuperació de la informació fins i tot s'amplia, amb teoria i pràctica de la descripció arxivística i la recuperació de la informació i amb mètodes per permetre l'intercanvi de

dades i documents. Per la seva banda, es manté l'atenció als materials fotogràfics, gràfics i audiovisuals, així com la capacitat per a la seva valoració tècnica i documental. Juntament als aspectes de gestió de serveis d'arxius, de projectes i de comunicació, on es plantegen qüestions relacionades amb la creació i gestió de projectes d'arxiu i la seva planificació estratègica. On s'hi sumen, a més, les qüestions sobre comunicació, màrqueting, difusió, serveis pedagògics i els requisits de prevenció, restauració i conservació de la documentació física.

Vistos els elements fonamentals, cal dir que es modifiquen o s'incorporen al Màster altres àmbits de coneixement vinculats al nou paradigma arxivístic, com els sistemes d'informació i arquitectura de sistemes, amb coneixements de les tecnologies de la informació que inclouen maquinari i programari, tecnologies web, sistemes d'emmagatzematge de la informació i de gestió de bases de dades. L'enginyeria de processos i anàlisi documental també agafa un pes important amb el disseny de les funcions i els processos de negoci per determinar els requisits, les necessitats i els riscos documentals així com la millora de circuits documentals i fluxos d'informació. Aquí cal afegir la teoria i les habilitats per avaluar la documentació -analògica i digital- per aplicar criteris per gestionar el cicle de vida. A més de tenir presents la transparència i la regulació del dret d'accés a la informació pública enfrontant-se, a més, al dret a la protecció de dades.

La novetat principal en el pla d'estudis, però, és la governança de dades, on es miraran de transmetre coneixements sobre què són les dades, sobre la gestió del seu cicle de vida, com tractar-les des d'una perspectiva arxivística i ètica per tal que la seva qualitat es mantingui durant el seu ús, explotació, visualització. També qüestions relacionades amb els sistemes de govern de dades, repositoris, plataformes i sistemes de bases de dades. Aquí cal afegir-hi l'àmbit de

l'administració electrònica i la preservació digital per tal d'ensenyar en profunditat conceptes i eines d'administració electrònica i la implementació, normativa i aplicacions informàtiques de gestió d'informació i documentació a les organitzacions. També les polítiques de preservació digital per fer front als problemes de la conservació a llarg termini i les característiques d'un arxiu electrònic.

Per últim, es mantenen les pràctiques externes a centres d'arxiu públics i privats, a empreses i organitzacions, juntament als seminaris de caire professional i de recerca. Seminaris que enllacen amb la darrera acció dels estudis com és el Treball Final de Màster, on s'ha de dur a terme una investigació científica sobre un tema d'interès per a l'arxivística i la governança de la informació i defensar-la davant un tribunal.

Aquesta, doncs, és l'aposta de l'Escola, juntament amb els estudis d'especialització i de formació contínua, per donar resposta als reptes i desafiaments per a la nostra disciplina i la nostra professió que es configuren en aquest nou paradigma.

[Vídeo a la presentació 1](#)

[Vídeo a la presentació 2](#)

Joan Pérez i Ventayol durant l'exposició.

Part de l'equip organitzador de la Jornada. Julia Muñoz, Esther Molina, Montserrat Puyol i Joan Pérez.